

VÖRÖS KLÁRA

ERDÉLYI MAGYAR ÁTTELEPÜLT ÉRTELMSÉGIK IDENTITÁSVÁLSÁGÁNAK ELEMZÉSE

■ Ma, közel negyed század után vettem újra a kezembe az 1997-ben a MTA PTI Etnoregionális Kutatóközpont 25. Munkafüzetét, melyben megjelent az *Otthon vagy Itthon* című tanulmányom. Ezt követően nem végeztem további kutatásokat ebben a témakörben. Jelen beszámolóban a közölt adatok és azok értékelése csupán az abban a munkában jelzett időintervallumra érvényesek.

A nyolcvanas években kezdődő exodus során a Magyarországra áttelepült, menekült erdélyi magyar értelmiség útjának nyomon követése és megértése képezte a vezérlő motívumot, melynek során ez a munka haladt.

Vizsgálataimat (a coping kérdőívet és a szempontok szerint irányított mélyinterjút) 50 személlyel végeztem el.

Bízom abban, hogy egy kornak történelme által determinált sajátos kisebbségi léthelyzetére – ami a kényszerített kivándorlás fontos tényezőjének bizonyult –, az áttelepelési döntéshozatal okaira, majd ezt követően az identitásválság tényezőire és megoldási módjaira sikerült rávilágítanom.

Hiteles állapottérképet volt szándékomban felmutatni és azt elfogulatlan módon elemezni az erdélyi magyar értelmiségiek kivándorlásának pszichikus eseménydinamikája és az egyedi sorsalakulásában tükröződő identitásválsága szempontjából, illetve identitásmódosulásainak és az azt meghatározó tényezők szempontjainak figyelembevételére alapján.

Joggal kérdezhetik tőlem, hogy miért csupán az értelmiségiek áttelepülése érdekelt. Elsősorban

Romániában az egyre sokasodó frusztráló intézkedések nyomán a pszichés diszkomfortot nehezebben toleráló, a kivándorlás gondolatával foglalkozó személyek egymás közt szolidaritást vállalva nagyon stabil kiscsoportot alkottak.

azért, mert ezzel a döntésünkkel „feladtuk vagy feladni kényszerültünk” az Erdélyben élő magyarság szolgálatának küldetését, melynek igen fontos identitásképző szerepe volt azon személyek értékrendjében, akik ebben az időszakban hagyták el Erdélyt.

Az 1990. évvel bezáróan 20 Magyarországra áttelepült erdélyi értelmiségével végeztem el a vizsgálatokat.

A kelet-európai rendszerváltásokkal egyidejűleg a migrációs események körében új szerveződési formák jelentek meg. Megszűnt a kényszerű bezártság, elszigeteltség, megnövekedett a határok átjárhatósága, lehetőség nyílt az élet többféle területén is a szabad választásra. A saját országa határain túlra kívánczó inkább élhetett a szabad választás lehetőségeivel. A külföldi utazásokra, a külföldi tanulmányok folytatására, a kapcsolattartás különböző formáira törvényes lehetőségei voltak, szemben a kelet-európai rendszerváltások előtti, kényszerű, következményeiben nyomasztóan súlyos vagy-vagy választás helyett.

A rendszerváltás küszöbén Magyarországnak a szomszédos országokban kisebbségi sorban élő magyarok sorsa iránt mutatott rokonszenve, a problémájuk felvállalása nem maradt visszhang nélküli az ő saját köreikben sem. A fiataloknak az anyaországban való tanulás lehetőségét kínálták fel, mintegy anyagi támogatással segítvén ezt a különféle alapítványok, melyek mind ez idő tájt születtek. Ebben az időszakban az érkező menekültekkel való foglalkozás, a reájuk való odafigyelés bátorítást jelentett azok számára, akik csak fontolgatták az áttelepülést és mindazoknak a fiataloknak a számára, akiknek az anyanyelvükön való tanulás a szülőhazájukban lehetetlenné vált, illetve nagymértékben akadályoztatva voltak ebben, vagy hátrányos megkülönböztetést, jelentős korlátozásokat voltak kénytelenek elszenvedni szakmai előrelépésükben a nemzetiségük miatt. Ennek eredményeként az 1990–1991-es tanévvel megnövekedett a különféle alapítványi ösztöndíjakkal Magyarországon tanuló külföldi magyar diákok száma. Sajnos ezzel párhuzamosan következett be a demokráciából való gyors kiábrándulás, a marosvásárhelyi pogrom Erdélyben, a jugoszláviai háború borzalmainak következményei a Vajdaságban, a volt szocialista országokban a rosszabbodó gazdasági helyzet, az életszínvonal gyors romlása a magyarországiéhoz viszonyítva. Ezek mind olyan tényezők, melyeknek hatására megváltozott az itt tanuló és eredetileg szülőhazájukba visszatérni szándékozó diákok áttelepedési kedve, sőt mi több, ez növelte az otthon maradni szándékozók áttelepedési kedvét is.

Mindezek a változások felkeltették az érdeklődésemet, és mintegy kvázi kontrollcsoportként harminc – Magyarországról Trianon óta leszakított országrészekből érkező (1991–1993), Budapesten és Szegeden, különféle egyetemeken és főiskolákon tanuló diákkal végeztem el a továbbiakban a vizsgálatot.

Mivel meggyőződésem volt, hogy az, ami betekintést enged az áttelepülés tulajdonképpeni természetébe, az a szóban forgó személyek életútjának, az általuk megélt eseményeknek hiteles felidézése által válik lehetségessé. Ezért fő vizsgálati módszerként a meghatározott szempontok szerint strukturált mélyinterjúkat használtam, úgy állítva össze a szempontrendszer, hogy az áttelepültek által megélt valóságról kapjak képet.

Az általam alkalmazott mélyinterjú kérdéseinek szempontrendszere a következő volt:

1. A döntéshozatalt meghatározó tényezők (az oksági rendszer alakulása folyamataiban és történetiségében).
2. Az áttelepülés megszervezése, kivitelezése.
3. A beilleszkedés sajátosságai.
4. Kapcsolatok és barátságok alakításának jellegzetességei.

5. Kapcsolattartás a szülőfölddel.

6. A jövőtervezés főbb ismérvei.

A határainkon túlról jött és itt tanuló egyetemista és főiskolás diákok vizsgálati csoportjánál a mélyinterjú szempontjai annyiban változtak, hogy az áttelepülés indító okai és háttere helyett a Magyarországon való tartózkodás jellemzőiről kérdeztem meg őket.

Az áttelepülés következtében előálló nehéz élethelyzettel való megküzdés vizsgálatára a Folkman és Lazarus konfliktusmegoldó (Ways of coping) kérdőívek a Kopp Mária és Skrabski Árpád (1992) által használt és a *Magyar lelkiállapot* című tanulmánykötetben közzétett, rövidített változatát alkalmaztam mind a két vizsgálati csoportnál egységesen. A coping kérdőívek a személyre nehéz élethelyzetben jellemző megküzdési stratégiákat vizsgálják. A stresszhelyzetek a személy életében feszültséget okoznak. A feszültséget pedig kezelni kell. Az eredményesség a feszültség kezelésmódjától függ (Oláh Attila: *Szorongás, megküzdés és megküzdési potenciál*. Kézirat, kandidátusi disszertáció, Bp., 1993). A nehéz élethelyzetben – Aldwin és Reverson kutatási eredményei alapján – a következő konfliktusmegoldási módok váltak ismertté: problémaelemzés, céltudatos cselekvés, érzelmi indíttatású cselekvés, alkalmazkodás, segítségkérés, visszahúzódás. A magyar szerzők 5871 személyen végezték el a vizsgálatot és azonos következtetésekre jutottak.

A coping kérdőív

■ A fő módszerként alkalmazott mélyinterjú mellett azért találtam fontosnak ennek a kérdőívnek a használatát, mert a magyarországi kutatók munkája és a faktoranalízisben nyújtott önzetlen segítsége lehetőséget nyújtott arra, hogy kontrollcsoportként használhassam azt.

A Kopp Mária és Skrabski Árpád által vizsgált mintából kiválasztottuk a magyarországi diplomások és a fiatal értelmiségiek (egyetemista és főiskolás diákok) csoportját, majd faktoranalízist végeztünk a rövidített kérdőív válaszaira vonatkozóan. Ugyanezt elvégeztük a saját vizsgálati mintánkon.

A faktoranalízis eredményei alapján talált faktorok sorrendje tükrözi az illető megküzdési mód előfordulásának gyakoriságát külön az áttelepültek mintájára és külön a kontrollcsoportra vonatkozóan, melyet az alábbi táblázatban foglaltam össze.

A NEHÉZ ÉLETHELYZETEKEL VALÓ MEGKÜZDÉSI MÓDOK RANGSORA A VIZSGÁLT MINTÁKBAN

Az Erdélyből áttelepült értelmiségiek
megküzdési módjai

A kontrollcsoport megküzdési módjai

Megnevezés	Rangsor	Megnevezés	Rangsor
Céltudatos cselekvés	1	Céltudatos cselekvés	1
Alkalmazkodás	2	Érzelmi indíttatású cselekvés	2
Érzelmi indíttatású cselekvés	3	Problémaelemzés	3
Új konstelláció, amely tartalmazza a céltudatos cselekvést (9K), az érzelmi egyensúly keresését (11K), és a visszahúzódást (15K)	4	Segítségkérés	4
Visszahúzódás	5	Alkalmazkodás	5

Az első és ez által a legjelentősebb helyre mind az áttelepültek, mind a kontrollcsoportnál a céltudatos, problémamegoldásra orientált megküzdési mód került. Az áttelepültek csoportjánál a második helyen az alkalmazkodást találjuk, míg a kontrollcsoportnál az érzelmi indíttatású cselekvést. A harmadik helyre az áttelepülteknél az érzelmi indíttatású cselekvések kerültek, míg a kontrollcsoportnál a harmadik helyen a probléma elemzése szerepelt.

Az áttelepülteknél viszont az érzelmi indíttatású cselekvések csoportjából hiányzott az evés, ivás, dohányzás, nyugtatók szedése, valamint az „egy lapra tettem fel mindent” állítás választása. A problémaelemzés és segítségkérés faktora hiányzott az áttelepültek csoportjánál, ezek a kontrollcsoportnál a harmadik és negyedik helyen szerepeltek. Az áttelepülteknél merőben új konstelláció jelentkezett a negyedik helyen, mely a céltudatos cselekvést az érzelmi egyensúly keresését és visszahúzódot tartalmazza. Az ötödik helyre a visszahúzódot megküzdési stratégiája került, míg a kontrollcsoportnál az ötödik helyen az alkalmazkodás szerepelt.

A megküzdési módokat olyannyira mobilizálja az áttelepülés, mint az egyébként krízisállapotokban tapasztalható.

A kontrollcsoporttal szemben az áttelepültek sajátosságaiként látjuk megjeleníteni azt a coping konstellációt, amely három megküzdési stílus összefonódásával jellemezhető. Ez mind a céltudatos cselekvést, mind az érzelmi egyensúly keresését tartalmazza, ugyanakkor a visszahúzódot is magába foglalja. A visszahúzódot a védekező stratégia része, és nagy valószínűséggel állíthatjuk, hogy erőgyűjtő, valamint defenzív mechanizmus. Feltűnő a jellemző megküzdési módoknak a kontrollcsoporttal szembeni rangsor változása is. Az áttelepültek alkalmazkodási erőfeszítései rendkívül határozottak, azonnal alkalmazkodnak, nem kérnek segítséget, nem elemzik a problémát, egyszersmind jellemző rájuk a visszahúzódot stratégiaja.

Három olyan jellegzetességet mutatnak az eredmények, amelyek kizárólag vagy igen nagy súllyal az áttelepültek sajátjai. Ezek a fokozott alkalmazkodási készség, mely háttérbe szorítja az érzelmi indíttatású cselekvéseket, valamint a háromtényezős coping konstelláció, amely a céltudatos cselekvés, az érzelmi egyensúly keresése és a visszahúzódot tényezőit fogja össze. Harmadik jellemzőként pedig fontos, hogy az áttelepültek nem kérnek érdemben segítséget, és nem használják a problémaelemzést mint megküzdési stratégiát.

Viszont igen pozitív vonásuk, hogy nem merülnek evés-ivásba, dohányzásba és nyugtatók szedésébe és egyéb helyettesítő tevékenységbe, mert az egzisztenciaépítés feladata és feszültsége azt nem teszi számukra lehetővé. Hasonlóképpen az alkalmazkodási erőfeszítést tükrözi, hogy igyekeznek minden lehetséges helyzetjavító megoldást igénybe venni, nyilvánvalóan a legoptimálisabb életlehetőségeiket keresve.

Ha a háromtényezős coping összetevőit elemezzük, akkor az első két komponens (a céltudatos cselekvés és az érzelmi egyensúly keresése) igen pozitívnak minősül. A visszahúzódot mint harmadik tényező ebben a pozitív coping konstellációban minden bizonnyal önvédelmi és defenzív funkciót töltött be. A későbbiekben elemzésre kerülő mélyinterjúk anyagában ezt megerősítő információkat találtunk. Az áttelepültek ugyanis saját bevallásuk szerint is védekező visszavonulással igyekeztek megkeresni és kialakítani kapcsolati biztonságukat.

A céltudatos cselekvés és fokozott alkalmazkodási igyekezet is megerősítést nyer a mélyinterjúk oldaláról, hiszen az áttelepültek többsége a Magyarországon

való letelepedés után szerzett még valamiféle plusz szakképesítést, mint pl. orvosi vagy egyéb szakvizsgát, továbbképezték magukat, vagy saját szakmájukon belül további szakképzésről oklevelet is szereztek.

Mindenesetre ki kell emelnünk azt a pozitív ténytet, hogy a krízisben lehetséges öndesztuktív megküzdési stílussal a vizsgálati anyagunkban egyáltalán nem találkoztunk.

Az áttelepülők egyrészt valószínűleg azért nem preferálják a problémaelemzést, mert már régről magukkal hozott és határozottan megfogalmazott célkitűzések megvalósítása képezi a cselekedeteik legtöbb hajtóerejét.

Mindenki a saját „álmát” akarja valóra váltani. Végül is valamivel önmaga előtt is igazolnia kell, hogy az áttelepülésnek, a változtatásnak értelme volt, azaz „megérte”. Másrészt pedig az alkalmazkodási igyekezetük és sietségük abból eredeztethető, hogy a biztonság elérésére törekedtek, ami sürgető nyomást képez, akadályozva a probléma mélyebb elemzését, inkább a meglévő és kínálkozó helyzetek elfogadását és felhasználását indukálta. Ha ezt a maslow-i motivációs piramis szempontjából nézzük, akkor mindez érthetővé válik, ugyanis a létfeltételek megteremtése és a biztonság elérése egyszersmind a krízisből való kiszabadulás lehetőségét is jelenti az egyén számára.

Végül a segítségkérés hiánya, illetve annak elhárítása is igen fontos jellemzője az áttelepülteknek, mely mögött a kiszolgáltatottságtól való félelem, a környező világgal szembeni bizalmatlanság és gyanakvás húzódik meg, ami gátló, de mindenképpen hátráltató tényezője a problémával való eredményes megküzdésnek. Ha a segítségkérést a problémaelemzés megküzdési stratégiája előzi meg, a személy valószínűleg eredményesebben, hatékonyabban képes a nehéz élethelyzetekben boldogulni.

A problémaelemzés segíti a személyt a konfliktus és az azt fenntartó tényezőknél, azok természetének megismerésében, következképpen abban is, hogy adekvát időben, helyen és módon kérjen segítséget, illetve válassza ki saját maga számára a leghatékonyabb megoldási módot.

Az áttelepültek ehelyett visszahúzódnak, ami érthető és nyilvánvalóan sebeztségekükből fakad. A visszahúzóadás megküzdési stratégiájának alkalmazása az önvédelmi, defenzív magatartás hangsúlyozottságára utal. Evidensen jelzi azt, hogy fokozottan sérülékenyek, és igen veszélyeztetettnek élik meg helyzetüket. Mivel az egzisztenciaépítés volt az elsődleges feladatuk, a veszteségeik feldolgozására nem volt sem idejük, sem energiájuk, ezért választották kényszerűségből az elszigetelődést (visszahúzóadás) mint átmeneti felszabadító viselkedésformát, ami viszont a gyászfeldolgozásban való megrekedést eredményezte.

Mindezekből következik az, hogy identitásválságuk megoldása nemzedéki időt igénylő feladat. Az első generáció az egzisztenciateremtés, a létfeltételek kiépítésén dolgozik, ami beszűkíti életterét és kapcsolatteremtési lehetőségeit. Lényegében redukált éleket élnek, nincs lehetőségük saját veszteségeiknek, gyászuknak feldolgozására.

Mindezt majdnem elfedi az a tény, hogy emellett egy kedvező coping stílus alkalmazásának eredményeképpen szinte mintegy azt sugallják, hogy ők erős, elszánt és igen küzdőképes személyek. Ezt igazolja egyébként az interjúanyaguk is. Egy személy kivételével lakást vásároltak, mindnyájan egzisztenciát teremtettek saját maguk és családjuk számára, valamilyen plusz képesítést és erről oklevelet szereztek. Mindezzel sokszor irigységet is kiváltottak környezetük tagjaiból, ami szinte halványítja a ténytet, hogy az áttelepülés gyötrelmes krízisfolyamat.

A mélyinterjúk viszont feltárják előttünk azt a világot, amelyben a nehéz döntés kínjai, az elszakadás fájdalmai, az identitás megtépázódása, majd annak helyreállításáért folytatott küzdelem folyamata kísérhető nyomon, és ezáltal lehetővé válik az identitáskrizis belső jellemzőinek megismerése.

Az interjúanyag jelesen példázza az áttelepedés, menekülés mögött húzódo motivációs tartalmakat. Tulajdonképpen az egyéni sorsok páratlan mintázatán keresztül hitelesíti mindazt, ami már nyomtatásban megjelent ebben a témakörben, neves erdélyi filozófusok, közéleti személyiségek és közírók tollából. A kivándorlásról, áttelepedésről hozott döntéshozatal okait áttekintve egyértelművé válik, hogy „kényszerített” kivándorlás történt a nyolcvanas években az erdélyi magyarság részéről Magyarországra. Tóth Sándor filozófus állításának bizonyításául szolgál saját vizsgálati anyagom is, miszerint:

„Megbízható statisztikai adat híján is bizton állítható, hogy az így vagy úgy menekülő vagy menekülni készülő romániai magyarok nagyobbik fele, ha ugyan nem túlnyomó többsége olyan értelmiségi, aki nem kalandvágyból és nem könnyű szívvel szánta el magát erre a lépésre. Azt is leszögezhetjük, hogy habár egy ilyen döntésben a legtöbb esetben nagy nyomatékkal szerepel(het) – és szerepel is, mint interjúanyagunk bizonyítja [*a szerző megjegyzése*] –, az anyagi, a professzionális létbizonytalanság, az érvényesülés lehetetlenülése is, mégis a kérdés torzító leegyszerűsítése lenne a döntést csupán ilyen egzisztenciális okkal magyarázni.”

Az állításom, miszerint „kényszerített” kivándorlás történt, nem annak az álláspontnak a felvállalását jelenti részemről, hogy ezeknek a személyeknek nem volt lehetőségük az önálló, a következményekért felelősséget vállalni kész döntéshozatalra. Úgy gondolom, annak ellenére volt döntési szabadságuk, hogy a jelenség természetéből eredően nem láthatták előre világosan, melyek lesznek a következmények. Az interjúk elemzése azt valószínűsíti, hogy a végső döntés meghozatala az ő részükről akkor történt, amikor az addig elszenvedett és a tolvábbiakban is elkerülhetetlen frusztrációk, korlátozások kiállása az ő számukra már az önfeladással való fenyegetettséggel vált egyenlővé.

Mondhatjuk úgy is, hogy megszűnt minden lehetőségük arra nézve, hogy Erdélyben élő magyarként részesei lehessenek személyes sorsuk, életútjuk aktív alakításának. Az adott helyzetben a kivándorlás és az asszimiláció mellett egyetlen alternatíva kínálkozott: az egyre inkább ellehetetlenített magyar közösség megmaradásának a szolgálata mindenáron, az utolsó leheletig. Az egykori román államhatalom magyarelles intézkedéseivel idézte elő egy súlyos belső értékválság kialakulását, melynek lényege, hogy a személyes boldogulás lehetőségét és a gyökereket jelentő – de jövője alakításában ellehetetlenített – közösség szolgálatát szembeállította egymással. A „kényszerített” kivándorlók vagy áttelepedők már súlyos értékválsággal, feldolgozatlan belső konfliktussal kezdték a befogadó országban életútjukat, amely identitásválságuk kezdete is egyben.

A diktatúra éveiben az erdélyi magyar kisebbség köreiben jelképesen fogalmazva mindenkire kiosztott a „védelmi hadi kötelezettség” és a személyiség ön-maga, a személyes és a szakmai értékei képezték a fegyverzetet abban a harcban. Ez olyan összetartást eredményezett, mely a magyarságtudat felértékelését hívta életre, ugyanakkor mindenki fokozottan élte meg a saját személyének a fontosságát. Azáltal volt szerves része a közösségnek, hogy személyes felelősséggel tartozott érte. A helytállás ebben a kontextusban növelte a személy önbecsülését. Amiért nyilvánvaló súlyos árat fizetett, támadások kiállása, kinszenvedések

elviselése volt a fizetség. Honnan volt mindehhez ereje? Paradoxonnak tűnik talán, de a helytállás kínjait elszenvedő ember a saját önbecsülését is építette a közösségért elszenvedett kínokkal, önbecsülésének megtartásáért pedig újabb és újabb kínokat volt kénytelen elszenvedni. Erre az adott helyzete, a romániai magyar kisebbségi léthelyzetből fakadó sorsa készítette.

Éppen ezért az áttelepült személy válságállapotát mélyítette, amikor az anyaországi magyarok részéről elutasító megnyilvánulásokkal kényszerült szembesülni, különösen „malignusnak” találtam a nemzeti tudatát, nemzeti identitását megkérdőjelező megjegyzéseket. Ennek egyértelműen az a magyarázata, hogy pontosan az erdélyi magyar kisebbségi léthelyzetében felértékelődött magyarságtudatát sérti, amellyel kénytelen volt elválaszthatatlanul azonosulni. Ezzel a sértéssel legfájóbb pontján sebzik meg, mert számára ennek az identitástartalomnak vállalása volt az, amiért a származó országban a legtöbb sérelmet szenvedte el.

A „másságnak az el nem fogadása mindenhol a világon létezik és ezzel meg kell tanulni együtt élni. Egy olyan azért mindig van bennem, hogy odaát bozgor (otthontalan, jöttment, senki) voltam, itt román vagyok. Ha nagyon mélyen elemzem a problémát, akkor fölteszem magamnak a kérdést, hogy hol is vagyok én igazán otthon? Próbálok elfogadni az itteni baráti körömet, meg azoknak a véleményét, gondolkodásmódját, mert tudom azt, hogyha itt élek, akkor úgy kell gondolkozzak, mint ők, mert ezt én választottam.” Ezzel a racionalizálással mintegy az alkalmazkodási igyekezetét erősíti. Az áttelepült felhívja saját figyelmét arra, hogy a másságot az emberek mindenhol nehezen tolerálják. Azt reméli, ha valójában demokratizálódnak az emberi kapcsolattartás formái, akkor ez nem lesz már probléma. Arról pedig úgy dönt, hogy ki kell várni, és addig meg kell tanulni „együtt élni” vele.

Az áttelepültek sem mentesek az előítéleteli viszonyulástól, amely a saját identitásválságukból való szabadulásnak esélyeit csökkentti, vagy éppen az azzal való megküzdés akadályát képezi. Ilyen negatív előítéleteli viszonyulás a saját régi szokások és kapcsolattartási formák túlértékelése, a magyarországi kapcsolattartási formák leértékelése, ebből fakadóan azok elutasítása.

Romániában, a diktatúra éveiben az információzárlat körülményei között kialakult a nem hivatalos, nem nyilvános belső információforgalom, melynek hordozójává a beszédesemények váltak. Erdély területén a konszenzusépítés folyamatában szinte kizárólag a beszéd töltötte be a főszerepet, és ennek velejárója, hogy az emberi kapcsolatok, barátságok kitüntetett értéként épültek be a személy értékrendjébe. Plasztikus kifejezése annak, hogy milyen kitüntetett értéként élték meg az emberek ebben az időszakban a barátságokat:

„Tulajdonképpen nagyon groteszkül hangzik, de Ceaușescunak szobrot kellene emelni, meg kellene köszönni, hogy így összehozta a magyarokat. Az az időszak nagyon összehozta az embereket, akkor úgy mindenki mindenkinek segített, akkor úgy nem nagyon gondoltak önzésre, akkor mindenki a barátságokba menekült. Nagyon intenzíven éltük a barátságokat, szinte felforrósodott a levegő.”

Evidens, hogy ebben a légkörben kialakult belső információáramlásról mindenáron híreket akartak szerezni az állambiztonsági szervek, mert az, ami nem ellenőrizhető, az mind veszélyessé válhat a hatalom birtokosainak számára. Minden eszközt felhasználtak arra, hogy szétrobbantsák a terror, az agresszió ellenében szerveződött kis közösségeket.

A régi barátságok elvesztése igazán súlyos tárgyvesztést jelent az áttelepülők nagy részének. Baráti kapcsolatainkban számtalanszor kapunk megerősítést a

kívánt vagy kölcsönösen értéknek tartott tulajdonságainkra, szerepeinkre vonatkozóan, mely énképünk megerősítéséül szolgál. Így érthető módon a barátságok veszítése mélyíti a személyiségfolytonosság megrendülésének folyamatát. Valós, megoldatlan konfliktust jelez az új barátságok alakítása és a régi barátságok veszítése.

Az otthonvesztés, a talajvesztettség traumája rendkívül drámai módon veszi igénybe a személyiséget. Kétségtelenül a legfájdalmasabb tárgyvesztést jelenti a személy számára, amely a „szanaszét a család, boldogulhatunk most már hanyatt-homlok, ki-ki egyedül”, a „se kint, se bent kirakatablak állapot” és „most úgy lebegünk a levegőben” hasonlatait hívta életre [az idézetek a saját vizsgálati anyagomból származnak]. Az elgyökértelenedés, a személyiség folytonosságának megszakadása gyötrelmes érzés. Aki ezt az érzést megélte, az valójában mind menekült, függetlenül a jogi státusától, lehet repatriált vagy bármi egyéb, mert a forma csak a menekülés megvalósítását szolgálja. Szép számmal találkoztunk menekültekkel vagy kényszerített kivándorlókkal az áttelepült erdélyi magyar értelmiségiek csoportjában, amint azt interjúanyagunk példázza. A fiatal értelmiségi, a „kvázi-kontrollcsoport” esetében az erdélyi diákok közül két személy tekinthető valóban menekültnek. Egyikük az 1990-es márciusi események után kért és kapott is menekültstátust Magyarországon, a másik diák a körülmények és a személyes pszichés problematika együtthatása következtében minősíthető menekültnek. A vajdasági diákoknál találkozunk még ezzel a gyötrelmes menekülési jelenséggel, akik a jugoszláviai háborús helyzet miatt váltak és válnak kényszerített kivándorlókká, menekültekké. A kárpátaljai diákok inkább gazdasági menekülteknek mondhatók, de az sem változtat a probléma lényegén. A „kvázi-kontrollcsoport” viszont zömmel saját egzisztenciaépítési és szabad választásos áttelepülési lehetőségét példázza, egészségesebb problémamegoldási stratégiával jellemezhető, mint az áttelepültek.

A lebegést, a létbizonytalanság, a gyökértelenség gyötrelmes kínjait talán egyhíti a kettős kötődés. Úgy tűnik, hogy azok számára könnyített az identitásválság, akik a régi hazában is fenntartják a lakást. Ez bizonyulhat a későbbiekben akár illúzióknak is, de mégis jelentős megerősítő, megtámadó szereppel bír. Ez merőben új jelenségre hívja fel a figyelmet, mely talán konstruktív megoldási lehetőségként kínálkozik a jövőre nézve.

Az otthon, a lakás megtartása a régi hazában az áttelepült, menekült számára (még ha az rendkívül korlátozott mértékű kapcsolattartásra is szorítkozik) jelentős támogatást jelent a megküzdéshez, és az identitásválság krízises jellegén enyhít, segít egy újabb stabilitás kialakításában.

Maga az életformaváltás egy archaikusabb, hangsúlyozottan család- és barátcentrikusan dominált világból egy más struktúrájú, tőkecentrikus világba önmagában is megterhelő akkomodációs feladat, mely feleslegessé tesz már megtanult és a régi környezetben fontosnak minősített szerepeket, ez pedig egy újratanulási folyamatot tesz szükségessé.

Az áttelepült azzal vigasztalja magát, hogy a kelet-európai rendszerváltásokkal együtt járó változások során ezzel a feladattal való megküzdés áttelepülés nélkül is szükségessé vált. Ez nem vonható kétségbe, de mégsem tehetünk egyenlőségjelet a két megküzdési folyamat közé.

Az áttelepedés, menekülés kapcsán kialakult identitásválságot esetenként a személyiség mélyén meghúzódó transzgenerációs trauma mélyítheti lefolyásában, kimenetelében. Mintegy döntő jelentőségű befolyásoló tényezőként keze-

lendő aktuális pszichés sérülések hátterében ez az alapkonfliktus, mely ha a továbbiakban is megoldatlan marad, újabb és újabb krízishelyzetbe sodorja a személyt. Ennek megoldása pszichoterápiás feladat.

Ha kívülálló szemlélődéssel tekintünk az áttelepültek életvitelére, az elért eredményeikre: beilleszkedésük látszólag megtörtént. Már vázoltuk és elemeztük az előzőekben, hogy milyen vezető megküzdési stratégiák együttesének alkalmazásával érték el a részben megtevesztő teljesítményt, mert ezzel csupán az egzisztenciájukat biztosították, ami a beilleszkedés megítélésének fontos, de nem kizárólagos kritériuma. Ha közelebbről szemügyre vesszük és elemző részletezéssel vizsgáljuk meg az interjúanyag kínálta emlékező elbeszéléseket, elmélkedéseket, töprengéseket, mérlegkészítéseket, rögtön felfedhetővé válnak a megírt pokol kínjai, és sokszor bizony az éppen alig hegesedő sebet téptem fel az interjú során feltett kérdéseimmel.

Az áttelepültek, menekültek beilleszkedési próbálkozásainak sajátosságait és jövőtervezésüket elemezve elmondható, hogy a túlzottan merev ragaszkodás az Erdélyből magukkal hozott szokásokhoz, értékrendhez tulajdonképpen egy én-identitás ellenállás, amely nehezíti helyzetük érdemi, elfogulatlan elemzését. Ezt az ellenállást még erősíti az előítéleteli viszonyulás is a befogadó ország részéről. A konfliktushelyzetek elemzése, megértése nélkül pedig nem lehet előrelépni, konstruktív megoldási módokat kidolgozni és igazán optimista jövőképet kialakítani.

Romániában az egyre sokasodó frusztráló intézkedések nyomán a pszichés diszkomfortot nehezebben toleráló, a kivándorlás gondolatával foglalkozó személyek egymás közt szolidaritást vállalva nagyon stabil kiscsoportot alkottak. A beszélgetések igen bizalmas légkörben folytak. A megbeszélés mindig egy konkrét meghatározott személy kivándorlásának értelmezése körül forgott, és időről időre újraértelmezték azt. A migrációs események „hőse” a beszédesemények során már egyfajta megváltozott identitást nyert, és elég gyakran megesett, hogy a potenciális elmenőkre a kis közösség sokszor feladatokat ruházott.

Ha nem is történt minden esetben határozott feladattal való megbízás, az legalábbis majdnem minden esetben elhangzott, hogy „ha majd jól megy sorod, ne feledkezz meg rólunk”. A kibocsátó közeg ezen elvárásán az individuum felé összekötő kapocsként működhet az „új és a régi haza között”, jelentős segítséget is nyújthat az érintett identitásválságának feldolgozásában. Amennyiben ezt az elvárást képességeihez mérten, konstruktív módon, kreatívan képes megoldani, a gyászmunka befejezését is jelentheti, mert így a személyiségében kora gyermekkorától beépült morális értéket, a saját közösség szolgálatának parancsát nem kell hogy megtagadja, hanem minőségileg és formailag megújult tovább vihetővé alakíthatja. Az természetes, hogy minden személy számára más és más lehetőség kínálkozik erre, személyiségjellemzői és képességei függvényében.

Valószínű, hogy az interjúalanyok közül többségben lévők, akik az egzisztenciális biztonság, a jobb életminőség és a saját individuális érzelmi egyensúly (ami kizárólag a magánéletre vonatkoztat) megteremtésén túl nem terveznek, kissé rezignáltak, de kiegyeztek a „sorsukkal”, s úgy tűnik, hogy elakadtak a gyászmunkában. Kevesebben vannak azok, akik a lelkük mélyén meghúzódó sebzettségüket örök életükre szólónak tekintik: „Ki a szeme világát veszíti el, ki a mozgásképeségét, az én életemben egy ilyen változás következett be.”

Vannak, akik az identitásvesztésük okozta kínokat különböző karitatív tevékenységek vállalásával, mint pl. különböző erdélyi szervezetekben való munkál-

kodással vagy szakmai területen való teljesítménynöveléssel, azaz kompenzációs elhárító mechanizmus alkalmazásával kezelik. A „hídépítők táborából” valók azok, akik a magyarországi és az erdélyi magyarság közti kapcsolatteremtést szorgalmazzák, ki-ki saját képességei és belátása szerint.

A múlt tisztázatlan kérdései meghatározzák jelenünk és jövőnk. A szociológiai és szociálpszichológiai kutatások előtt ma már nincsenek tiltott területek, tehát a mi felelősségünk is, hogy nem azt a sorsot ismételjük, melyről Cs. Szabó László ír az ún. „válságnemzedékről” szólva, amely Erdély nagy századát megácsolta. „Az erdélyiek furcsa emberek, nagyon szeretik azokat, akik erősen égnek. »Elégette magát« mondják meghatottan, s ez a legnagyobb dicséret nyelvükön.”

Ezt elkerülendő, több fontos kérdést igen hasznos lenne tisztázni, többek közt azt is, hogy a Trianon óta leszakított országrészekben élő magyarság nemzeti identitásának sorsának alakulásában milyen helyet és szerepet foglalt el az anyaországgal való kapcsolattartás.

Az általam vizsgált áttelepülteknél sajátos helyzet áll fenn, mégpedig az, hogy esetükben a célország maga az anyaország is, melyre vigyázó szemeiknek változatlan a ráirányultsága az elszakadásuktól fogva. Ennek a Trianon óta tartó fájdalmas, frusztráló elszakadásnak a megélése is értelmezhető befejezetlen gyászfolyamatként, melynek feltárása elemzés által való megértése szintén nagyon érdekfeszítőnek és fontosnak tűnik a külső országokban rekedt magyarság sorsalakulása szempontjából is. De ez nem képezi jelen tanulmány tárgyát, most csupán utalok rá, mint olyan tényezőre, mely az általam vizsgált személyek áttelepülés előtti léthelyzetének meghatározásában és annak megértésében igen nagy jelentőséggel bírt. Államnemzetként nem tartozhattak együvé és ezt meg is értették, el is fogadták, legalábbis döntő többségükben. De azért minden erőfeszítést megtettek, „ami csak módjukban állt”, hogy kultúrnemzetként ne különüljenek el. A harag és a szemrehányás az anyaország mindenkori kormányai és lakossága felé – s ugyanúgy az illető ország kormányai felé, melynek fennhatósága alatt éltek és élnek, ha ezt a törekvésüket nem segítették, nem figyeltek rá, sőt meggátolták, vagy egyenesen lehetetlenné tették – igen nagy lánggal tudott égni és akár pusztítani, ami mindegyiküknél főleg önnön sorsban tett és tesz károkat.

Az elszakadás óta újra meg újra egyesülésre törekszenek a leszakított országrészek magyarjai, de nem területi újraegyesítésre, hanem a magyar szellemi élet és kultúra területén megvalósuló újraegyesítésre. Autonómiára való törekvésük is azt jelzi, akarják és tudják vállalni a felnőtt, önálló közösségi létformát, beépítve ebbe a magyar kultúrnemzethez való tartozásukat, igényt és jogot formálva rá, aktív részt vállalva az e téren való kapcsolat folyamatos és kölcsönös alakításában és fenntartásában. Talán ennek a törekvésnek megvalósulása lehetne a gyászfolyamat befejezése, ez elszakadás és ugyanakkor a konstruktív építkezésre, pontosítva a megfogalmazást: egy minőségileg és formailag megváltozott integrációra való lehetőség, a valamikori történelmi Magyarország részeinek magyar közösségei számára, jegyeztem le ezt 1997-ben.

A gyászfolyamatnak a szakirodalom által ismertek az általános jellemzői, de mindezek mellett fontos tudni, hogy a veszteségeink meggyászolásának mindig egyedi mintázata van, mivel kapcsolataink mintázata is egyedi. Gyászunkat érzelmeink határozzák meg, pontosabban fogalmazva az elvesztett tárgyhöz való érzelem jellegéből eredő fájdalmat kell tudnunk elengedni. Feldolgozott gyász esetében a kötődésünk az elvesztett tárgyhöz részben átértékelődik, de megma-

rad más minőségben, más dimenzióban. Ehhez visz közelebb az őszinte szembenézés, reflektálás önmagunk és az elveszett tárgy kapcsolatának áttekintése és elemzése, majd mindezek gyógyító tényezőkké alakítása. Mivel az elmúlt 100 esztendőben nagyon más körülmények között élték meg a magyar nemzethez való tartozásukat az anyaországi magyarok és megint másként a Trianon után elszakított országrészek magyarjai, ezért megértőbbek, toleránsabbak kell legyünk egymás iránt.

Számottevő időbe telt, míg feldolgoztam vagy legalábbis úgy vélem, hogy részben feldolgoztam az áttelepülésünk – visszahonosítást kértünk és kaptunk – során megélt veszteségeket, melyek között több tucatnyi személyes veszteséget sorolhatnék fel. Most csupán a sokunk számára lelkünkben mély sebet ejtő sérelmet említem meg, és ez nem más, mint a kettős állampolgárságról szóló 2004-es szégyenteljes népszavazás és abban az akkori miniszterelnöknek, Gyurcsány Ferencnek a még szégyenletesebb kampánya, melyben a nemzetépítés helyett a széthúzást, a bűnbakképzést, az ellenségeskedést szította, többek között azzal, hogy 21 millió bevándorló románnal riogatta Magyarországnak népét.

Jelenleg életvitelszerűen Budapesten élek és dolgozom kettős állampolgárként. Számomra a kettős állampolgárság és a határok átjárhatósága lehetővé tette a kapcsolattartást az otthonommal, Erdéllyel, és azt is, hogy itt Magyarországon is teljes jogú és szabad magyar állampolgárként éljem az életem. Végül megtaláltam a helyem a magyar nemzetben belül, a határoktól függetlenül, új kihívásokkal, új lehetőségekkel, és ebben jelentős szerepet játszott a családomon belül ismétlődő transzgenerációs traumának az élményszintű újraélése, az erre való reflektálás és ennek feldolgozása.

Végül bízom abban, hogy a személyes öngyógyítás útját végigjárva tudunk segíteni magunkon és egymáson, és el fogjuk tudni engedni Trianon gyászának fájdalmát, képessé válva arra, hogy részt vállaljunk a magyar nemzet gyógyulásában, épülésében, az összetartozás érzésének erősítésével, párbeszéddel, békés eszközökkel, a revízió gondolata nélkül, szabadon, új lehetőségekkel, új utakon.

A tanulmány a szerző egy régebbi, terjedelmesebb munkája (Vörös Kinda Klára: *„Ott-hon vagy Itthon”*. Erdélyi magyar áttelepült értelmiségiek identitásválságának elemzése (MTA PTI Etnoregionális Kutatóközpont Budapest, 1997. Munkafüzetek 25.) alapján készült.